

Bài 2. Chương I _ TOÁT YẾU TÂM (cittasaṅgaha)

Tâm (citta) gồm có 89 hoặc 121 thứ phân theo lãnh vực (bhūmi), có 4 nhóm:

1. Tâm dục giới (kāmāvacaracitta)
2. Tâm sắc giới (rūpāvacaracitta)
3. Tâm vô sắc giới (arūpāvacaracitta)
4. Tâm siêu thế (lokuttaracitta)

Gọi là tâm dục giới, nghĩa là những tâm (1) chuyên môn biết cảnh dục như sắc, thanh, khí, vị, xúc. (2) Thường hoạt động trong cõi dục như cõi chư thiên, cõi nhân loại, cõi khổ đọa. Có pāli chú giải: “Kāme avacaratī 'ti kāmāvacaram, tâm thường tới lui với cảnh dục, cõi dục, gọi là tâm dục giới”. Tâm dục giới có 54 thứ.

Gọi là tâm sắc giới, nghĩa là những tâm thuộc lãnh vực thiền đề mục hữu sắc, và thường hoạt động trong cõi phạm thiên sắc giới. Có pāli chú giải: “Rūpe avacaratī 'ti rūpāvacaram, tâm thường lui tới với đề mục sắc và cõi sắc gọi là tâm sắc giới”. Tâm sắc giới có 15 thứ.

Gọi là tâm vô sắc giới, nghĩa là những tâm thuộc lãnh vực thiền đề mục vô sắc, và thường hoạt động trong cõi phạm thiên vô sắc. Có pāli chú giải: “Arūpe avacaratī 'ti arūpāvacaram, tâm thường lui tới với đề mục vô sắc và cõi vô sắc, gọi là tâm vô sắc giới”. Tâm vô sắc giới có 12 thứ.

Tâm sắc giới và tâm vô sắc giới, gọi chung là tâm đáo đại (mahaggatacitta) có 27 thứ. Sở dĩ gọi là tâm đáo đại vì tâm sắc giới và tâm vô sắc giới đạt đến năng lực lớn. Như pāli chú giải: “Mahantam gato 'ti mahaggato, đạt đến sự lớn lao, gọi là đáo đại”.

Tâm dục giới và tâm đáo đại, gọi chung là tâm hiệp thế (lokiyacitta) có 81 thứ. Sở dĩ gọi là tâm hiệp thế, vì những tâm này liên quan trong đời, liên quan ba cõi dục_sắc_và vô sắc. Có pāli chú giải: “loke niyuttā 'ti lokiyā, liên hệ trong tam giới, gọi là hiệp thế”.

Gọi là tâm siêu thế, nghĩa là những tâm chuyên môn biết cảnh siêu thế (níp bàn), hoặc là những tâm vượt thoát thế gian (do trừ phiền não). Có pāli chú giải: “Lokato uttaratī 'ti lokuttaro, siêu xuất tam giới, gọi là siêu thế”. Tâm siêu thế có 8 hoặc 40 thứ.

Tâm đáo đại và tâm siêu thế gọi chung là 67 tâm thiền (jhānacitta). Gọi là tâm thiền vì những tâm này tương ứng với các chi thiền. Có pāli chú giải: “Vittakkādijhānaṅgehi sampayuttaṃ cittaṃ 'ti jhānacittaṃ, tâm tương ứng với các chi thiền như tâm ...v.v... gọi là tâm thiền”.

89 hoặc 121 tâm phân theo tính chất (jāti) có 4 loại:

1. Tâm bất thiện (akusalacitta) có 12 thứ
2. Tâm thiện (kusalacitta) có 21 hoặc 37 thứ
3. Tâm quả (vipākacitta) có 36 hoặc 52 thứ
4. Tâm tố (kiriya-citta) có 20 thứ

Gọi là tâm bất thiện, nghĩa là những tâm bất hảo, không hiền thiện, tương ứng với căn bất thiện tham sân si, là nhân tạo quả xấu. 12 tâm bất thiện chỉ thuộc lãnh vực dục giới thôi.

Gọi là tâm thiện, nghĩa là những tâm tính chất tịnh hảo, tốt lành, tương ứng với căn thiện vô tham vô sân vô si, là nhân tạo quả tốt. 21 hoặc 37 tâm thiện thuộc cả 4 lãnh vực: thiện dục giới 8 thứ, thiện sắc giới 5 thứ, thiện vô sắc giới 4 thứ, thiện siêu thế có 4 hoặc 20 thứ.

Gọi là tâm quả, nghĩa là những tâm thành tựu do chủng tử nghiệp thiện và bất thiện. 36 hoặc 52 tâm quả thuộc cả 4 lãnh vực: quả dục giới 23 thứ, quả sắc giới 5 thứ, quả vô sắc giới 4 thứ, quả siêu thế có 4 hoặc 20 thứ.

Gọi là tâm tố hay tâm duy tác, nghĩa là những tâm hoạt động, chỉ hành động không có quả của hành động, những tâm này không là nhân cũng không là quả (phi nhân phi quả). 20 tâm tố chỉ thuộc lãnh vực hiệp thế: tố dục giới 11 thứ, tố sắc giới 5 thứ, tố vô sắc giới 4 thứ.

Như vậy, bốn lãnh vực tâm phân theo tính chất:

A. Tâm dục giới có bốn loại, 54 thứ. Là:

1. Tâm bất thiện (akusalacitta), 12 thứ
2. Tâm thiện (kusalacitta), 8 thứ
3. Tâm quả (vipākacitta), 23 thứ
4. Tâm tố (kiriya-citta), 11 thứ

B. Tâm sắc giới có ba loại, 15 thứ. Là:

1. Tâm thiện (kusalacitta), 5 thứ
2. Tâm quả (vipākacitta), 5 thứ
3. Tâm tố (kiriya-citta), 5 thứ

C. Tâm vô sắc giới có ba loại, 12 thứ. Là:

1. Tâm thiện (kusalacitta), 4 thứ
2. Tâm quả (vipākacitta), 4 thứ
3. Tâm tố (kiriya-citta), 4 thứ

D. Tâm siêu thế có hai loại, 8 hoặc 40 thứ. Là:

1. Tâm thiện (kusalacitta), 4 hoặc 20 thứ
2. Tâm quả (vipākacitta), 4 hoặc 20 thứ